

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ЧИК ДЕНИС ЧАБОВИЧ

УДК 82.091

**ПРОЗА Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА
І АНГЛІЙСЬКИЙ СЕНТИМЕНТАЛІЗМ**

10.01.05 – порівняльне літературознавство

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Тернопіль – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор

КУЦА Ольга Павлівна,

Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
професор кафедри теорії літератури та
порівняльного літературознавства.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор

ЛІМБОРСЬКИЙ Ігор Валентинович,

Черкаський державний технологічний
університет, професор кафедри теорії
і практики перекладу та компаративістики;

кандидат філологічних наук, доцент

ДЕВДЮК Іванна Василівна,

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
доцент кафедри світової літератури.

Захист відбудеться 18 вересня 2008 р. о 11 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 по захисту кандидатських дисертацій при Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2).

Автореферат розісланий «12» серпня 2008 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

М. Б. Лановик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

На сучасному етапі розвитку українського літературознавства спостерігаємо цілком закономірне переосмислення різномірних явищ українського та світового літературного процесу. Його потребують і погляди на заміфологізованих та законізованих українських, а також і зарубіжних письменників XVIII—XIX ст., які своєю творчістю сприяли тематичному, жанровому і загалом стильовому оновленню європейських літератур та їх входженню у світовий літературний процес. Актуальними під таким кутом зору є проблеми українського та англійського сентименталізму.

Сентименталізм в українській літературі не став окремим літературним напрямом, а знайшов свій вияв у меншій стильовій тенденції — течії. Питання приналежності Г. Квітки-Основ'яненка до неї залишається дискусійним ще й сьогодні: його творчість інтерпретують у художніх системах класицизму, сентименталізму, романтизму, реалізму. Для глибшого аналізу стильових тенденцій українського сентименталізму варто зіставити прозу Г. Квітки-Основ'яненка із творами представників західноєвропейського сентименталізму. Зокрема, доцільним видається таке зіставлення із романістикою англійських сентименталістів XVIII ст. — С. Річардсона, О. Голдсмита, Л. Стерна. Особливо важливим є зосередження дослідницької уваги на закономірностях художніх світів Г. Квітки-Основ'яненка та Л. Стерна — з огляду на те, що в стернознавстві питання про приналежність цього письменника до сентименталізму також залишається контроверсійним. Порівняльно-типологічний аналіз доробку названих письменників дає змогу конкретизувати наукові висновки про особливості сентименталізму в українській літературі та увиразнити його специфіку в англійській.

Дослідники вже звертали увагу на деякі типологічні аналогії у творах Г. Квітки-Основ'яненка та західноєвропейських просвітників, писали про сентименталістську естетику та поетику у них. Виходячи з концепції дослідника українського та європейського Просвітництва І. Лімборського про амальгамність української літератури першої половини XIX ст., творчість Г. Квітки-Основ'яненка потрібно розглядати як своєрідну лабораторію, де представлені твори просвітницького класицизму, сентименталізму, романтизму та реалізму¹.

Подібні наукові висновки простежуємо у працях із зарубіжного та українського літературознавства стосовно творчості Л. Стерна. Йдеться насамперед про просвітницькі традиції, новаторство романної форми, жанрово-стильові особливості, про його вплив на письменників-модерністів і постмодерністів. Його твори зараховують до рококо, преромантизму, романтизму або ж навіть до модернізму чи постмодернізму.

¹ Лімборський І. Європейське та українське Просвітництво: незавершений проект? Реінтерпретація канону і спроба компаративного аналізу літературних парадигм / Ігор Лімборський ; [відп. ред. Д. С. Наливайко]. — Черкаси : ЧДТУ, 2006. — С. 223.

Творчість С. Річардсона та О. Голдсмита досі не поставала предметом окремого вивчення в українському літературознавстві. Багатогранна літературна спадщина С. Річардсона всебічно розглянута у працях англо-американських учених, особливо представників сучасної феміністичної критики. Стосовно О. Голдсмита, то його високохудожній роман «The Vicar of Wakefield...» продовжує залишатись на маргінесі літературознавчих досліджень.

Варто наголосити, що теоретичне окреслення терміна «сентименталізм» в англійських дослідницьких працях досить невиразне. Сьогодні у зарубіжному літературознавстві побутує усталений термін на означення жанру сентименталістського роману XVIII ст. — «the sentimental novel» (або ж «the novel of sentiment»), який, як вважають, «виріс» із культу чуттєвості на противагу раціоналізмові (звідси паралельно вживається і синонім цієї терміносполуки — «the novel of sensibility»). Але якщо раніше поняттям сентименталізм (у літературознавчому сенсі) означували будь-який твір зі стильовою домінантою чуттєвості без огляду на час його написання, а під літературою чуттєвості розуміли поезію сентименталістів, то останнім часом англо-американські літературознавці підкреслюють, що, оперуючи цим терміном, вони мають на увазі саме літературний напрям XVIII ст., представники якого зображують задоволення від співчуття та страждання. Такі намагання виокремити сентименталізм як окрему епоху в історії європейської літератури простежуємо у працях деяких сучасних дослідників (В. Редді, С. Ейхерн). Таким чином, незважаючи на те, що у сучасному англійському літературознавстві виділяють сентименталізм в окремі літературні епоху / напрям / дискурс, які вписуються у Вік Чуттєвості літератури XVIII — початку XIX ст., семантичне значення самого терміна потребує конкретизації.

На сьогодні в українському літературознавстві немає спеціальної праці, присвяченої порівняльно-типологічному вивченню творчості вищеназваних письменників-сентименталістів, хоча на потребі такого вивчення учені акцентували. І. Лімборський, наприклад, зауважив спільні тенденції в прозі Г. Квітки-Основ'яненка та С. Річардсона, у поезії сентименталістів Е. Юнга та Т. Грея. В. Трофименко простежила еволюцію літературно-естетичних поглядів українського письменника в контексті західноєвропейської просвітницької естетики, принагідно зіставляючи його твори з романами С. Річардсона, О. Голдсмита, Л. Стерна. Однак вона констатувала наявність лише деяких елементів сентименталізму в повістях Г. Квітки-Основ'яненка.

Важливо підкреслити, що в українському літературознавстві проблему типології сентименталізму порушував ще Микола Зеров. Він був одним із перших, хто вказав на український сентименталізм як на окремий літературний феномен і висловив важливе для нас припущення, що сентименталізм в українській літературі був явищем довготривалим, постійним, і, подібно до сентименталізму англійського, явищем національного значення².

² Див.: Зеров М. Українське письменство / Микола Зеров ; [упоряд. М. Сулими ; післям. М. Москаленка]. — К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. — С. 92.

Для нас першочерговим постає той аспект типологічного вивчення, на важливості якого у сучасних умовах глобалізації відкритого суспільства акцентує Р. Гром'як: «...вибір і обґрунтування тих основ, на яких порівнюються, уподібнюються і дистанціюються чи опозиціонуються літературно-мистецькі явища — постаті авторів»³. Звідси різноаспектне типологічне зіставлення творів Г. Квітки-Основ'яненка, С. Річардсона, О. Голдсмита, Л. Стерна дасть можливість не лише у виразити наявні в науці оцінки їхньої творчості, а й допоможе виявити «духовну спорідненість», «специфічну близькість» (О. Діма) українського та англійського сентименталізму. У цьому й полягає **актуальність** дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано як складову частину комплексної теми «Проблеми рецептивної поетики, нараторології і транслаторики в українсько-зарубіжних літературних зв'язках», яку розробляє кафедра теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (№ державної реєстрації 0105U000718). Тему дисертації затверджено на засіданні бюро Наукової Ради НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» (протокол № 2 від 24 квітня 2007 р.).

Мета дисертаційної роботи — дослідити загальні закономірності розвитку українського та англійського сентименталізму у XVIII — першій половині XIX ст. на основі детального зіставного аналізу прози Г. Квітки-Основ'яненка та С. Річардсона, О. Голдсмита, Л. Стерна.

Меті роботи підпорядковані такі конкретні **завдання**:

— здійснити порівняльно-типологічний аналіз парадигми «природної людини» у творчості Г. Квітки-Основ'яненка та англійських письменників-сентименталістів;

— з'ясувати функції та значення засобів і прийомів характерокреаційної поетики сентименталізму в розкритті психології образів-характерів;

— простежити особливості прояву першообразів колективного підсвідомого у прозі Г. Квітки-Основ'яненка та англійських письменників-сентименталістів;

— дослідити художню специфіку пародіювання у творчості Г. Квітки-Основ'яненка та Л. Стерна як різновиду літературної критики;

— проаналізувати специфіку прозових творів українського й англійського сентименталізму крізь призму хронотопної організації;

— узагальнити на матеріалі художньої прози Г. Квітки-Основ'яненка та С. Річардсона, О. Голдсмита, Л. Стерна типологічні закономірності розвитку українського й англійського сентименталізму.

Об'єктом дослідження є різножанрові прозові твори **Г. Квітки-Основ'яненка** («Маруся»,

³ Гром'як Р. Іманентно-літературні та загальнокультурні чинники розбудови літературознавчої компаративістики в Україні II половини XX століття // Орієнтації. Розмісли. Дискурси. 1997—2007 / Роман Гром'як. — Тернопіль : Джура, 2007. — С. 323.

«Сердешна Оксана», «Щира любов», «Добре роби — добре і буде», «Козир-дівка», «Божі діти», «Панна сотниковна. Истинное происшествие», «Ганнуся», «Умные дети», «Фенюшка», «Добрый пан», «Герой очаковских времен», «Друзья», «Вояжеры. *Фантазия Грицка Основьяненко*», «Украинские дипломаты», «Ложные понятия», «Ярмарка», «Очки», «Званный вечер», «1812 год в провинции», «Татарские набеги. *Выдержки из памяти*», «Мемуары Евстратия Мякушкина», «Пан Халявский», «Жизнь и похождения Петра Степанова сына Столбикова, помещика в трех наместничествах. Рукопись XVIII века»), **С. Річардсона** («Pamela; or Virtue Rewarded» («Памела, або Винагороджена чеснота»)), **О. Голдсмита** («The Vicar of Wakefield. A Tale Supposed to Be Written by Himself» («Векфілдський священник. Оповідь, як вважається, написана ним самим»)), **Л. Стерна** («The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman» («Життя та думки Трістрама Шенді, джентльмена»)) та «A Sentimental Journey through France and Italy by Mr. Yorick» («Сентиментальна мандрівка по Франції та Італії пана Йоріка»)).

Предмет дослідження — типологія українського та англійського сентименталізму на основі вивчення аналогій та відмінностей у творах Г. Квітки-Основ'яненка та англійських сентименталістів С. Річардсона, О. Голдсмита, Л. Стерна.

Теоретико-методологічною основою дисертації є праці українських та зарубіжних теоретиків літератури та компаративістів (М. Бахтін, Р. Гром'як, О. Діма, Д. Дюришин, В. Зарва, А. Зорін, Е. Касперський, М. Кодак, А. Козлов, Н. Копистянська, І. Лімборський, Д. Наливайко, І. Неупокоева, В. Редді, М. Храпченко, С. Т. де Запетнек та ін.). У роботі послуговуємося науковими концепціями дослідників творчості Г. Квітки-Основ'яненка (М. Возняк, О. Гончар, М. Зеров, С. Зубков, І. Лімборський, П. Петренко, В. Трофименко та ін.), Л. Стерна (К. Атарова, І. Верцман, М. Тронська, Х. Д. Трейл, В. Чебіньова, В. Шкловський та ін.), учених, які досліджували творчість С. Річардсона та О. Голдсмита (К. Бонд, А. Єлістратова, А. Інгер, Дж. Пірс, М. Соколянський, С. Тураєв та ін.). У роботі спираємось на висновки дослідників історико-літературного процесу в Україні та Англії XVIII — першої половини XIX ст. (О. Білецький, О. Борзенко, І. Девдюк, С. Ейхерн, С. Єфремов, А. Єлістратова, Н. Калениченко, І. Лімборський, Є. Нахлік, М. Ткачук, С. Тураєв, Л. Ушкалов, Д. Чижевський, М. Шкандрій, М. Яценко та ін.).

При написанні дисертаційної роботи використано такі **методи дослідження**: порівняльно-типологічний, історико-літературний, структурно-семантичний, архетипний, психологічний, біографічний.

Наукова новизна роботи полягає у компаративному аспекті вивчення проблем сентименталізму: вперше на основі комплексного аналізу творів Г. Квітки-Основ'яненка, С. Річардсона, О. Голдсмита, Л. Стерна порівнюються два його національні варіанти — український та англійський. Увага зосереджується на з'ясуванні типологічних аналогій та відмінностей творчості українського та англійських письменників на рівні проблематики та

особливостей поетики.

Практичне значення дисертаційної роботи. Результати компаративного дослідження дадуть можливість увиразнити роль і місце письменників Г. Квітки-Основ'яненка та С. Річардсона, О. Голдсмита, Л. Стерна в європейському літературному процесі. Матеріали дисертації можуть бути використані при підготовці нових праць з проблем компаративістики, розвитку української літератури ХІХ століття в контексті європейських літератур.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію обговорено на засіданні кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 6 від 24 січня 2008 р.). Ключові положення та результати дослідження викладено у доповідях на наукових конференціях різних рівнів: міжнародних — «Актуальні проблеми історичної та теоретичної поетики» (Кам'янець-Подільський, 2006), ІХ Міжнародна наукова конференція молодих учених (Київ, 2007), «Польська, українська, білоруська та російська літератури в європейському контексті» (Луцьк, 2007), І Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми філології та американські студії» (Київ, 2008); всеукраїнських — «Українська література: духовність і ментальність» (Кривий Ріг, 2006), «Слобожанщина: літературний вимір» (Луганськ, 2007), «Українська література в контексті світової» (Одеса, 2007); звітних наукових конференціях аспірантів і професорсько-викладацького складу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Тернопіль, 2005; 2006; 2008) і Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту імені Тараса Шевченка (Кременець, 2006; 2007; 2008); на міжвузівському науковому семінарі «Терміносистема слов'янського літературознавства» (Рівне, 2007) та Міжнародному науковому теоретичному семінарі «Методології слов'янського літературознавства» (Луцьк, 2008).

Публікації. За матеріалами роботи опубліковано 11 статей, з них 7 — у наукових фахових виданнях, визнаних ВАК України.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (276 позицій). Загальний обсяг роботи — 207 сторінок машинопису. Основний текст викладений на 179 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано мету і завдання, визначено об'єкт, предмет дослідження, представлено теоретико-методологічну основу, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано дані про апробацію праці.

У першому розділі «**Типологічна спорідненість ідейно-художніх парадигм Г. Квітки-Основ'яненка та англійських прозаїків-сентименталістів**» окреслено *ідейно-типологічні*

аналогії на основі зіставлення парадигм «природної людини» у прозі українського письменника й англійських сентименталістів та *літературно-типологічні аналогії* стильових ознак психологізму в творах письменників.

Підрозділ 1.1. «*«Природна людина» у творах Г. Квітки-Основ'яненка, С. Річардсона, О. Голдсмита, Л. Стерна»* присвячено дослідженню впливу руссоїзму на творчість Г. Квітки-Основ'яненка, О. Голдсмита, Л. Стерна у контексті міжкультурного філософського діалогу. Розгорнуто порівняльний аналіз проблематики різножанрових творів Г. Квітки-Основ'яненка, С. Річардсона, О. Голдсмита та Л. Стерна для вияву їх ідейно-теоретичної співвіднесеності зі спадщиною французького філософа-просвітника і письменника-сентименталіста Ж.-Ж. Руссо. Його творчість ще за життя викликала значний інтерес в Україні. Активна рецепція ідей філософа не могла не позначитися на творах Г. Квітки-Основ'яненка. Цьому сприяли тогочасна дискусія навколо ідей руссоїзму серед передових кіл Слобожанщини, зокрема викладачів Харківського університету, полеміки в газетно-журнальній критиці, російськомовні переклади Ж.-Ж. Руссо, вплив дружини А. Квітки та приятеля письменника руссоїста І. Вернета тощо.

Переклади творів Ж.-Ж. Руссо в Англії з'являлися одразу ж після їх опублікування в континентальній Європі та обговорювались досить жваво на шпальтах популярних видань. Л. Стерн міг знайомитися з творами філософа не лише в Англії, а й під час свого візиту до Парижа у 1762 р., якраз у той час, коли влада французької столиці розпочала цькування Ж.-Ж. Руссо за його вільнодумні ідеї, які були заявлені в щойно опублікованих творах — романі «Еміль...» та трактаті «Про суспільний договір...».

У підрозділі здійснено спробу обґрунтувати використання терміна «преруссоїзм» на означення тих доруссоїстських філософських, педагогічних, релігійних і політичних положень, які згодом трансформувалися в оригінальну концепцію французького філософа. У контексті преруссоїзму досліджено характерологічні риси «природної людини», які художньо відображені в образі головної героїні роману «*Pamela...*» С. Річардсона, у типологічному зіставленні з персонажами Ж.-Ж. Руссо.

Письменники-сентименталісти знаходили «природних людей» насамперед серед представників третього стану, які наділені найкращими якостями характеру, серед яких вирізняється альтруїзм. До жінок, вихованих згідно з принципами «природного виховання», український і англійські письменники ставили такі вимоги: природні простота та розум, надзвичайна краса, любов до праці, повага до батьків, побожність. У сімейних стосунках жінка не протестує, за концепціями сентименталістів, проти фактично підневільного становища.

Художньо втілюючи проблему соціальної рівності, розроблену філософом Ж.-Ж. Руссо, Г. Квітка-Основ'яненко, О. Голдсміт і Л. Стерн ставилися до неї по-різному. Якщо Л. Стерн дотримувався ліберальних поглядів, то Г. Квітка-Основ'яненко та О. Голдсміт виступили

консерваторами (Г. Квітка-Основ'яненко пропагував ідею «доброго пана», відкрито не заперечуючи проти тогочасної російсько-імперської форми рабовласництва — кріпацтва і сповідуючи консервативний роялізм). У підрозділі наголошується, що С. Річардсон випереджував ідеї Ж.-Ж. Руссо про суспільну рівність.

У підрозділі 1.2. «Психологізм сентименталістської прози» окреслено специфіку потрактування психологізму Г. Квітки-Основ'яненка та Л. Стерна в українському та зарубіжному літературознавстві, досліджено два способи психологічного аналізу в сентименталістських творах — екстервентний та інтервентний — з акцентуванням уваги на першому як виразно домінуючому.

Аналіз дослідницьких праць (Є. Вербицька, О. Гончар, П. Петренко, М. Ткачук та ін.) засвідчує різні інтерпретації психологізму творів українського письменника. Психологізм прози Г. Квітки-Основ'яненка ототожнювали з фольклоризмом, зауважуючи навіть перевагу етнографізму над психологізмом. Українські літературознавці радянського часу вказували на естетику предметності в творах Г. Квітки-Основ'яненка як стильову ознаку реалізму і тим самим упереджено протиставляли реалізм і сентименталізм. М. Ткачук, наприклад, сьогодні переконливо стверджує, що саме Г. Квітка-Основ'яненко був творцем української психологічної повісті, а його сентименталізм сприяв збагаченню української літератури психологізмом⁴. Аналіз досліджень про психологізм у романістиці Л. Стерна (М. Браун, К. Карслян, Г. Моглен, В. Чебіньова та ін.) засвідчує намагання літературознавців включити письменника в контексти рококо, преромантизму, романтизму, модернізму та навіть постмодернізму і заперечити приналежність письменника до сентименталізму.

Розгляд творів крізь призму художнього вираження психологізму дає підстави для висновків про те, що український та англійські письменники активно психологізували сентименталістську прозу. В аналізованих творах домінує використання екстервентного способу психологічного аналізу. Для аналізу душевних переживань людини сентименталісти використовували такі засоби екстервентного психологічного аналізу, як авторську характеристику внутрішнього стану героя, характеристику від імені інших персонажів, зовнішній вияв емоцій і почуттів (міміка, жести, поведінка, «мова поглядів»), портрет, пейзаж. Г. Квітка-Основ'яненко, С. Річардсон, О. Голдсміт та Л. Стерн віддали належне повній відповідності зовнішніх описів внутрішньому світу образів-характерів, використовуючи такі типи портретів, як імпресивний, експресивний та паспортний.

Використання внутрішнього монологу у прозі Г. Квітки-Основ'яненка та англійських сентименталістів лише зароджується. Заглиблюючись у складний внутрішній світ чутливих героїв, письменники художньо простежували перебіг емоцій, почуттів і роздумів. Якщо почуття закоханості у творах Г. Квітки-Основ'яненка та С. Річардсона ґрунтувалося на духовних основах,

⁴ Ткачук М. П. Наративні моделі українського письменства / Микола Платонович Ткачук. — Тернопіль : ТНПУ, Медобори, 2007. — С. 67.

мораль їхніх персонажів не допускала дошлюбних статевих стосунків, то Л. Стерн наповнював переживання пристрасті також і фізіологічним змістом. Монологи-роздуми у повістях й оповіданнях Г. Квітки-Основ'яненка позбавлені високої патетики, якою насичені монологи Йоріка в «A Sentimental Journey...». Спільним є те, що вони налаштовують читача на очікування наступних подій-вчинків. Листи-монологи Памели С. Річардсона можна вважати предтечами внутрішніх монологів у психологічних романах ХІХ ст. У досліджуваних творах Г. Квітки-Основ'яненка, С. Річардсона та О. Голдсмита персонажі ідеалізовані, сповнені морально-християнських чеснот; в «A Sentimental Journey...» Л. Стерна Йорік постає більш «правдивим», «приземленим»: йому властиві амбівалентні почуття. Відмінність поетики психологізму письменників-сентименталістів зумовлена своєрідністю національних літератур, а звідси й авторських ідейно-художніх парадигм.

У другому розділі **«Специфіка оприявлення першообразів колективного підсвідомого»** простежуються *психолого-типологічні аналогії* у прояві колективного підсвідомого в текстах українського та англійських письменників на архетипному рівні, обґрунтовується доцільність застосування архетипного методу для вияву та вивчення універсальних архетипів, які є домінуючими у сентименталістській прозі. Оскільки архетипна теорія базується на християнських першообразах, то мораль і почуттєвість персонажів розглядаються у дисертації крізь призму сентименталістського втілення архетипів. У розділі наголошується, що в характерах Г. Квітки-Основ'яненка закорінені не лише сентименталістську природність («звичайність») та українську почуттєвість (як вважалося раніше), а й архетипи — первинні християнські образи колективного підсвідомого.

У підрозділі 2.1. *«Особливості втілення морального дидактизму»* досліджено прояви архетипу Мудрого Старого як найбільш характерного для прози Г. Квітки-Основ'яненка, С. Річардсона, О. Голдсмита та Л. Стерна. Цьому архетипові притаманні такі атрибути, як мудрість, життєвий досвід, емоційна стриманість. Його виразно прочитуємо в образах Наума Дрота (повість Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся») та батька Памели (роман С. Річардсона «Pamela...»). Подібним Мудрим Старим постає образ-характер Євгенія в романі «A Sentimental Journey...» Л. Стерна.

Релігійність чоловічих персонажів названих письменників позначена яскравими національно-стильовими особливостями. Для англійців вона нерозривно пов'язана із толерантним ставленням до свободи думки, яка навіть може суперечити християнському канону; персонажі Г. Квітки-Основ'яненка не сприйняли б свідомого нехтування традиційною християнською мораллю.

У підрозділі 2.2. *«Художня трансформація архетипу Аніми»* детально простежено оприявлення неусвідомленої жіночної грані особистостей Г. Квітки-Основ'яненка, С. Річардсона, О. Голдсмита, Л. Стерна. Архетип Аніми у їхніх творах (Маруся, Парася, Памела, Олівія, Софія, Марія) актуалізується індивідуальними художніми засобами. Так, порівняння жіночих персонажів

з образом Діви Марії Г. Квітка-Основ'яненко і Л. Стерн здійснюють на різних рівнях — архетипному, метафоричному та ономастичному. Український та англійські письменники використовують певний набір зображальних засобів (оцінні характеристики, акцентування виняткової зовнішності, зображення людських чеснот, символіка кольору), які передають святість як художньо-естетичну парадигму. Актуалізація архетипу Аніми сприяє художньому увиразненню духовного світу героїнь.

Ідеалізація жіночих характерів у прозі Г. Квітки-Основ'яненка вибудована не лише на основі національного праобразу досконалої жінки як берегині роду та хоронительки сімейного вогнища, а й відповідно до принципів одухотворення жіночих образів, традиційних саме для української літератури XIX ст. Почуттєвість жіночих персонажів у Г. Квітки-Основ'яненка позначена виразним впливом марійського культу. На відміну від Г. Квітки-Основ'яненка та О. Голдсмита, надмірна почуттєвість жіночих образів С. Річардсона та Л. Стерна виступає похідною від їх релігійності. Спільним для українського та англійських письменників є виразне позначення релігійності їхніх образів-характерів моральним дидактизмом.

У підрозділі дисертант простежує, що оприявлення певних архетипів творить репрезентативність творів літературного напрямку (для сентименталізму таким «об'єднуючим» архетипом є архетип сентиментального героя) й великою мірою зумовлює їхню канонічність

У третьому розділі **«Жанрово-хронотопна своєрідність сентименталістської прози»** досліджено пародіювання як жанротвірну функцію у творах Г. Квітки-Основ'яненка та Л. Стерна, розглянуто категорії художнього простору та художнього часу, що допомагають виявити і зіставити риси сентименталістської естетики українського й англійських письменників.

У підрозділі 3.1. *«Пародіювання сентименталістських романів як різновид літературної критики»* розглядаються особливості та художньо-естетична функція пародіювання сентименталістських романів у прозі Г. Квітки-Основ'яненка та Л. Стерна. Розгляд прийомів пародіювання сентименталістських романів у компаративному аспекті дає змогу дослідити спільність і своєрідність творчих завдань, які розв'язували Г. Квітка-Основ'яненко та Л. Стерн, звертаючись до цього специфічного різновиду літературної критики.

У прозі названих письменників спостережено пародіювання найприкметніших стильових ознак сентименталізму. Наявність такого пародіювання не є свідченням того, що творчість Г. Квітки-Основ'яненка та Л. Стерна виходить поза контекст літературної парадигми сентименталізму. Така пародійна критична домінанта не заперечувала його, а пропонувала певні застереження. Висміюючи традиційний канон сентименталізму, письменники намагались утвердити власне бачення його поетики як системи з метою оновлення напрямку — через пародіювання сентименталістського роману.

Г. Квітка-Основ'яненко та Л. Стерн висміяли багатотомні сентиментальні романи з

неймовірними любовними пригодами, псевдоідеальними персонажами тощо. Письменники пародіювали мотиви сентиментального освідчення в коханні, смерті двох закоханих, їхніх клятв у вірності, а також сентименталістський мотив безкорисливої дружби. Так, український письменник пародіював у повісті «Ложные понятия» сентименталістські романи Й. В. Гете («Страждання молодого Вертера»), Б. де Сен-П'єра («Поль і Віржіні») та їхніх епігонів, зокрема європейську моду на самогубства від нещасливого кохання, що була породжена сліпим наслідуванням смерті гетівського Вертера (імена дійових осіб романів Й. В. Гете та Б. де Сен-П'єра згадані у тексті повісті). Л. Стерн пародіював сентименталістські твори, присвячені вигаданим історіям про вічне кохання з неодмінною смертю закоханих. Г. Квітка-Основ'яненко та Л. Стерн обігрували такі атрибути сентименталістських романів, як пастораль та любовний лист. Об'єктом пародії Г. Квітки-Основ'яненка стали також романтичні романи. Український письменник, як і англійський, висміював популярний у сентименталізмі жанр подорожніх нотаток, який вражав заінформованістю, надмірним деталізуванням та використанням вигаданих любовних історій.

Не пройшла повз увагу Г. Квітки-Основ'яненка також і політична складова вчення Ж.-Ж. Руссо, а Л. Стерна — життя цього філософа згідно з концепцією «природної людини». Декларуючи свої твори як антитезу до псевдосентименталістських, письменники намагалися викрити ті риси сентименталізму, які вважали непродуктивними та навіть негативними і протиставляли, зрозуміло, нерепрезентативним зразкам цього напрямку власний доробок.

У підрозділі 3.2. «Ідилічний хронотоп сентименталістських прозових творів» зіставлено часопросторові аспекти художнього світу повістей Г. Квітки-Основ'яненка та романів С. Річардсона, О. Голдсмита, Л. Стерна.

У підрозділі наголошується, що естетика сентименталізму в прозі названих письменників набула нового переосмислення у зображенні художнього часу та простору. Хронотоп їхніх сентименталістських творів можна характеризувати як ідилічний (за М. Бахтіним). Провідним у них є любовний тип ідилії, який загалом характерний для сентименталізму, але в поєднанні з сімейним та хліборобсько-трудохим цей тип набуває певних особливостей. Ідилічному хронотопу властиве поєднання життя людини із життям природи.

Модель простору в Г. Квітки-Основ'яненка, С. Річардсона, О. Голдсмита, Л. Стерна політопічна: у їхніх сентименталістських творах помітне домінування психологічного простору (простору переживання) над закритим (Г. Квітка-Основ'яненко, С. Річардсон) та географічним (О. Голдсміт, Л. Стерн). Для сентименталістів важливі ті порухи внутрішнього, душевного життя людини, які спричинені зовнішніми обставинами, тобто привнесені зовнішнім простором. Хронотоп прози названих письменників позначений «естетикою предметності» сентименталізму. У ній представлені локалізованість ідилічного життя героїв, прив'язаність багатьох поколінь до певного місця; художньо зображені головні життєві реальності — життя, смерть, кохання тощо.

Політопічному простору властиве протистояння двох протилежних полюсів — топосу міста і топосу села.

О. Голдсміт і Л. Стерн розділяють сільський і міський простір як дві протилежності. Якщо для Г. Квітки-Основ'яненка абсорбування містом прилеглих сіл не є трагедією, то для англійських сентименталістів Природа постає захисником села та його жителів, благородна праця яких заслуговує на пошану. Сільський простір у творах О. Голдсміта і Л. Стерна дисертант означає як сакральний (його змодельовано як неповторний та оригінальний, він захищає та оберігає, персонажі знаходять у ньому притулок та спочинок). Ще одним еквівалентом сакрального простору у творчості Г. Квітки-Основ'яненка, С. Річардсона, О. Голдсміта, Л. Стерна слугує локус дому. Дім формує своєрідну духовну «фортецю», яка є надійним захистком для простих людей. Сентиментальні персонажі міцно прив'язані до локусу дому, оскільки він є закритим простором. Згущуючи у тексті назви місцевостей, письменники відтворюють конкретний географічний простір. Хронотопи зустрічі та подорожі виконують важливу сюжетотворчу роль, увиразнюючи діалогічну взаємодію. Головним для сентименталістської прози є мотив зустрічі мандруючих сентиментальних персонажів. Письменники-сентименталісти «документалізують» свої твори, використовуючи визначені просторові координати.

Важливу роль у часопросторовій організації відіграє використання соціально-історичного часу, який увиразнює ілюзію достовірності. На відміну від «експериментатора» Л. Стерна, для сентименталістської прози Г. Квітки-Основ'яненка, С. Річардсона і О. Голдсміта характерна просвітницька лінійність художнього часу, фактично літописний принцип викладу. Сентименталісти конкретизують не лише простір, а й час, у той чи інший спосіб датуючи важливі події. Художній час в оповіді постає як псевдоісторична, фікційна категорія, яка позначається певними маркерами для створення ілюзії документальності викладу. Художній час у таких творах Г. Квітки-Основ'яненка, як «Сердешна Оксана», «Щира любов» та «Панна сотниковна...», дисертант визначає як добовий, а у повісті «Маруся» — як церковно-календарний. У романах С. Річардсона, О. Голдсміта та Л. Стерна час здебільшого добовий — письменники, зазвичай, вказують на точний час тієї чи іншої події. Важливу роль у моделюванні соціально-історичного часу в сентименталістських повістях Г. Квітки-Основ'яненка відіграє датування важливих подій церковними святами. О. Голдсміт так само маркує події релігійними святами. У С. Річардсона час надзвичайно розтягнутий. Л. Стерн же намагається максимально наблизити романний час до фізичного часу. Він, як і Г. Квітка-Основ'яненко та С. Річардсон, воліє пропускати часові інтервали, коли не трапляється подій, гідних акцентування оповідача.

Ідейне навантаження в оповіді українського й англійських письменників має і датування, яке охоплює згадки про історичних осіб, історично значимі події та географічні місцевості. Інкрустуючи текст назвами місцевостей, письменники відтворювали конкретний географічний

простір. В аналізованій прозі дисертант відзначає посилену увагу письменників-сентименталістів до моделювання образу фіктивного оповідача.

У **висновках** узагальнено результати дослідження.

1. Результати дослідження підтверджують активну рецепцію руссоїстської ідеї про «*природну людину*» українським та англійськими письменниками, виявляють її національно-індивідуальні художні інтерпретації. В аналізованих творах (насамперед «Маруся», «Сердешна Оксана», «Щира любов» Г. Квітки-Основ'яненка; «Pamela...» С. Річардсона; «The Vicar of Wakefield...» О. Голдсмита; «A Sentimental Journey...» Л. Стерна) виявлено художнє відтворення основних концептуальних ідей парадигми «природної людини», поширених у тогочасній європейській сентименталістській літературі. Філософські ідеї преруссоїзму, закорінені в характерології Памели С. Річардсона, загалом передували основним постулатам концепції «природної людини» Ж.-Ж. Руссо. Г. Квітка-Основ'яненко, О. Голдсміт і Л. Стерн обрали ідейною основою художнього стилю гуманістичну філософію Ж.-Ж. Руссо, за якою природа розглядалася як вираз Божої досконалості та невід'ємна грань людського ества. Виходячи із вчення Ж.-Ж. Руссо про те, що охоронцем втрачених для цивілізації «природних» традицій є насамперед селянство, Г. Квітка-Основ'яненко, О. Голдсміт і Л. Стерн відтворювали навколишній світ з позицій сентименталізму — зображували у своїх творах вихідців з простолюду як носіїв високої моралі та чеснот.

2. Компаративне зіставлення засобів психологізму у прозі Г. Квітки-Основ'яненка, С. Річардсона, О. Голдсмита та Л. Стерна виявляє літературно-типологічні збіги в характерокреаційній поетиці цих письменників. За типом сюжету досліджувані твори зараховуємо до *кордоцентричних*, оскільки художнє дослідження душевних станів персонажів становить серцевину фабульної основи. Прийоми портретування ілюструють зовнішні вияви їхніх почуттів з особливою емоційною чутливістю — *сентиментальністю*.

Важливим засобом розкриття почуттєвого світу сентименталістського героя у творах Г. Квітки-Основ'яненка, С. Річардсона та Л. Стерна слугує *внутрішній монолог*. Найчастіше письменники-сентименталісти використовують *монолог-емоцію*, *монолог-почуття* та *монолог-роздум*.

На основі аналізу поетикальних засобів психологічного аналізу констатуємо, що повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся», «Сердешна Оксана», «Щира любов», «Панна сотниковна...» та романи С. Річардсона «Pamela...», О. Голдсмита «The Vicar of Wakefield...», Л. Стерна «A Sentimental Journey...» належать до *психологічної прози*, яка набула значного поширення в епоху сентименталізму.

3. Дослідження архетипних пластів прози Г. Квітки-Основ'яненка, С. Річардсона, О. Голдсмита та Л. Стерна дає змогу говорити про типологічні збіги, зумовлені актуалізацією першообразів колективного підсвідомого — архетипів *Мудрого Старого*, *Аніми*, які мають виразне національне забарвлення. Символи *кольору* та *імені* оприявнюють у сентименталістських творах глибинний

зміст. Актуалізовані архетипи формують своєрідний літературний архетип *сентиментального героя*, для якого характерні домінування ірраціонального почуття над голосом розуму, висока емоційність і навіть наближення до сакральних образів.

4. Розгляд жанротвірної функції пародіювання у доробках Г. Квітки-Основ'яненка та Л. Стерна виявляє ряд літературно-типологічних паралелей. Пародіювання сентименталістської романістики в українського та англійського письменників постає як своєрідний різновид літературної критики, зумовленої псевдочутливістю «почуттєвих» романів, їхньою псевдохудожністю, неприродністю поведінки персонажів тощо. Письменники використовували такі прийоми пародіювання сентименталістських романів: пародійні випадки, натяки та порівняння, зображення суперечностей між ідеальним світовідчуттям сентиментального героя та побутовізмом, умисна концентрація так званої сентименталістської лексики тощо.

5. Важливою ознакою ідилічного хронотопу у сентименталістських творах є локалізованість ідилічного життя, прив'язаність багатьох поколінь до місця проживання. Г. Квітка-Основ'яненко, С. Річардсон, О. Голдсміт і Л. Стерн трактували домівки селян як локуси природності. В українського та англійських сентименталістів розлого представлені такі головні ідилічні реалії, як народження, смерть, кохання, шлюб, праця персонажів тощо. Оскільки побут в ідилічному хронотопі відігравав найважливішу сюжетну роль, то Г. Квітка-Основ'яненко, С. Річардсон, О. Голдсміт і Л. Стерн приділяли посилену увагу відтворенню його подробиць. Відмінності в конструюванні художнього часу та простору засвідчують новаторство та національну своєрідність письменників у творенні континууму сентименталістської прози.

Простору сентименталістських творів притаманна *політопічність*: внутрішній простір сентиментального героя протистоїть простору зовнішнього, ворожого світу. Письменники-сентименталісти протиставили топоси села та міста. На відміну від Л. Стерна та О. Голдсмита, в Г. Квітки-Основ'яненка топос міста сакралізований. Локус дому постає своєрідним захистком від зовнішнього ворожого світу, формуючи закритий та ізольований простір. Важливу композиційну та сюжетотворчу роль у прозі письменників-сентименталістів відіграють *мотиви зустрічі та подорожі*.

Конструюючи художній час, С. Річардсон використовував календарне датування та «образ годинника». У романі Л. Стерна «*A Sentimental Journey...*» цей образ поінтерпретований цілком по-новаторськи. Новаторство Г. Квітки-Основ'яненка та О. Голдсмита виявилось у цілеспрямованому вмонтуванні у текст церковно-календарного датування.

Письменники-сентименталісти творили ілюзію достовірності зображуваного, в різні способи маркуючи часопростір та образ фіктивного оповідача. Г. Квітка-Основ'яненко, С. Річардсон, О. Голдсміт, Л. Стерн зображували «почуттєву» людину в конкретному історичному середовищі, яке особливо впливає на перебіг переживань персонажів. Першочерговим для українського та

англійських письменників було представлення «достовірної» оповіді про внутрішній незмінний світ сентименталістського персонажа.

6. Типологічна спорідненість сентименталізму українського (повісті та оповідання Г. Квітки-Основ'яненка) та англійського (романи С. Річардсона, О. Голдсмита, Л. Стерна) зумовлена такими закономірностями: зображення «природної людини»; зосередження художньої уваги на розкритті емоційних і почуттєвих переживань героїв, акцентування на довершеності їхнього зовнішнього та внутрішнього світу; сакралізація образів-характерів «природних людей» під впливом головних архетипів (сакральні образи, зрозуміло, позначені національною своєрідністю); глибокий психологізм (із сентименталістською домінантою екстеріоризації); критика стереотипів сентименталістського роману; ідилічний хронотоп психологічної прози письменників-сентименталістів; циклічність життя персонажів та закритість їхнього внутрішнього світу; образ фіктивного оповідача.

Порівняльно-типологічне вивчення творів Г. Квітки-Основ'яненка й Л. Стерна дає вагомі підстави для їх атрибутування як сентименталістських. Компаративне дослідження творчості Г. Квітки-Основ'яненка і С. Річардсона, О. Голдсмита, Л. Стерна увиразнює очевидні відмінності, які зумовлені ментально-світоглядними засадами письменників, особливостями індивідуально-авторських стилів і загалом специфікою історико-культурного розвитку української та англійської літератур.

В епістолярному романі С. Річардсона «*Pamela...*» простежуємо перші преруссоїстські образи-характери «природних людей» й новаторське відтворення їхнього психологічного самоаналізу, зародження внутрішнього монологу. Руссоїстську концепцію «природної людини» увиразнено у романі О. Голдсмита «*The Vicar of Wakefield...*». Цей письменник, як і С. Річардсон, звернувся до християнського дидактизму, відстоюючи «природне право» простої людини і протиставляючи йому моральний нігілізм «історичної людини». У романі Л. Стерна «*A Sentimental Journey...*» спостережено критичне переосмислення основних концептів сентименталізму як літературного напрямку. Залишаючись у його стильових межах, Л. Стерн уже двозначно трактував емоції та почуття сентименталістських персонажів, поєднуючи в їхніх характерах та поведженні духовність та тілесність, моральність й аморальність, розсудливість та ірраціональність.

На відміну від англійських сентименталістів, Г. Квітка-Основ'яненко акцентував на особливостях національного характеру, специфіці мислення, вірувань, звичаях, побуту, на цінностях та ідеалах українців. Його сентименталістська проза мала вагоме значення для становлення оповідного дискурсу в українській літературі.

7. Розгляд творчості Г. Квітки-Основ'яненка у контексті художніх візій С. Річардсона, О. Голдсмита, Л. Стерна увиразнює загальні закономірності розвитку сентименталізму як літературного напрямку. Перспективним для поглиблення окресленої у дисертації наукової

проблеми постає порівняльно-типологічне зіставлення спадщини українського письменника з творами його англо-американських сучасників.

Основні положення дисертації викладено у публікаціях:

1. Чик Д. Духовний світ жіночого образу у творчості Г. Ф. Квітки-Основ'яненка і Л. Стерна / Денис Чик // Література. Фольклор. Проблеми поетики : [зб. наук. праць / редкол. : А. В. Козлов (відп. ред.) та ін.]. — К. : Акцент, 2006. — Вип. 24. — Ч. 1. — С. 647—659.
2. Чик Д. Національний характер у сентиментальних творах Григорія Квітки-Основ'яненка і Лоренса Стерна / Денис Чик // Сучасні літературознавчі студії : [зб. наук. праць / гол. ред. В. І. Фесенко]. — К. : КНЛУ, 2006. — Вип. 3 : радість і страждання як чинники культури. — С. 199—209.
3. Чик Д. Рецепція руссоїстської парадигми «природної людини» у творчості Г. Ф. Квітки-Основ'яненка та Л. Стерна : (компаративний аспект аналізу) / Денис Чик // Література. Фольклор. Проблеми поетики : [зб. наук. праць / редкол. : А. В. Козлов (відп. ред.) та ін.]. — К. : Акцент, 2006. — Вип. 25. — С. 578—590.
4. Чик Д. Образи-характери «простака»-трикстера в художній прозі Григорія Квітки-Основ'яненка і Лоренса Стерна / Денис Чик // Мандрівець. — 2007. — № 2 (67). — С. 52—56.
5. Чик Д. Ч. Актуалізація архетипу Аніми в повісті Г. Ф. Квітки-Основ'яненка «Маруся» / Д. Ч. Чик // Наукові праці Кам'янець-Подільськ. держ. ун-ту : філологічні науки. — Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2007. — Вип. 14. — Т. 2. — С. 277—286.
6. Чик Д. Пародіювання сентименталістських романів як вид літературної критики : Г. Квітка-Основ'яненко, Л. Стерн / Денис Чик // Література. Фольклор. Проблеми поетики : [зб. наук. праць / редкол. : М. Х. Гуменний (відп. ред.) та ін.]. — К. : Акцент, 2007. — Вип. 26. — С. 407—412.
7. Чик Д. Поетика простору в творчості Г. Квітки-Основ'яненка, О. Голдсмита, С. Річардсона та Л. Стерна / Денис Чик // *Studia methodologica*. — Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. — № 23. — С. 56—59.
8. Чик Д. Типологія національного характеру в сентиментальних творах Григорія Квітки-Основ'яненка і Лоренса Стерна / Денис Чик // Актуальні проблеми гуманітарної освіти : [зб. наук. праць / за заг. ред. д. пед. н., проф. Онкович Г. В. та канд. фіз.-мат. н., проф. Ломаковича А. М.]. — Київ — Кременець : КОГП ім. Тараса Шевченка, 2006. — С. 165—168.
9. Чик Д. Внутрішній монолог як засіб психологізації в сентименталістських творах Г. Ф. Квітки-Основ'яненка і Л. Стерна / Денис Чик // Актуальні проблеми гуманітарної освіти : [зб. наук. праць / за заг. ред. д. пед. н., проф. Онкович Г. В. та канд. фіз.-мат. н., проф. Ломаковича А. М.]. — Київ — Кременець : КОГП ім. Тараса Шевченка, 2007. — С. 136—139.
10. Чик Д. Ч. Портрет як засіб психологічного аналізу образу в повісті Г. Ф. Квітки-

Основ'яненка «Маруся» та романі Л. Стерна «Сентиментальна мандрівка по Франції та Італії» / Д. Ч. Чик // Слобожанщина : літературний вимір : матеріали V Всеукр. наук. конф., 9 лютого 2007 р., Луганськ. Вип. 5 / М-во освіти і науки України, Луганськ. націон. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка, НАН України, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка (Східний філіал), Луганськ. обл. організація «Україна — Світ». — Луганськ : Резніков В. С., 2007. — С. 170—176.

11. Чик Д. Типологія образу-характеру «природної людини» у творчості Г. Квітки-Основ'яненка та О. Голдсмита / Денис Чик // Актуальні проблеми філології та американські студії : матеріали I Міжнародної наук.-практ. конф., 24-25 квітня 2008 р., Київ / М-во освіти і науки України, Націон. авіаційний ун-т. — К. : Європ. ун-т, 2008. — С. 13—15.

АНОТАЦІЯ

Чик Д. Ч. Проза Г. Квітки-Основ'яненка і англійський сентименталізм. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.05 — порівняльне літературознавство. — Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2008.

Дисертація присвячена з'ясуванню аналогій і відмінностей у прозі Г. Квітки-Основ'яненка та С. Річардсона, О. Голдсмита, Л. Стерна. У дослідженні проаналізовано типологію «природної людини» та поетику сентименталістського психологізму, простежено спільні образи колективного підсвідомого у сентименталістській прозі. У роботі розглядається пародіювання жанру сентименталістського роману у творчості Г. Квітки-Основ'яненка та Л. Стерна як різновиду літературної критики. У результаті теоретико-текстуального вивчення творів аналізуються ідилічний хронотоп, особливості конструювання політопічного простору та соціально-історичного часу. На матеріалі прози Г. Квітки-Основ'яненка, С. Річардсона, О. Голдсмита, Л. Стерна з'ясовано типологічні закономірності розвитку українського й англійського сентименталізму.

Ключові слова: сентименталізм, «природна людина», психологізм, архетип, пародіювання, ідилічний хронотоп, порівняльна типологія.

АННОТАЦИЯ

Чик Д. Ч. Проза Г. Квитки-Основьяненко и английский сентиментализм. — Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.05 — сравнительное литературоведение. — Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2008.

Диссертация посвящена анализу аналогий и отличий прозы Г. Квитки-Основьяненко и С. Ричардсона, О. Голдсмита, Л. Стерна. В работе исследованы типология «природного человека» и поэтика сентименталистского психологизма, общие образы коллективного подсознательного в

сентименталистской прозе. Рассматривается пародирование жанра сентименталистского романа в творчестве Г. Квитки-Основьяненко и Л. Стерна как разновидности литературной критики. В результате теоретико-текстуального изучения произведений анализируются идиллический хронотоп, особенности конструирования политопического пространства и социально-исторического времени. На материале прозы Г. Квитки-Основьяненко, С. Ричардсона, О. Голдсмита, Л. Стерна сформулированы типологические закономерности развития украинского и английского сентиментализма.

Ключевые слова: сентиментализм, «природный человек», психологизм, архетип, пародирование, идиллический хронотоп, сравнительная типология.

SUMMARY

Chyk D. Ch. Prose by G. Kvitka-Osnovianenko and English Sentimentalism. — Manuscript.

The thesis for the scholarly degree of Candidate of Philology in speciality 10.01.05 — Comparative Literature. — Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, Ternopil, 2008.

The thesis deals with the problem of analogies and differences of prose by G. Kvitka-Osnovianenko and the main representatives of English sentimentalism (S. Richardson, O. Goldsmith, L. Sterne). In the context of intercultural philosophical dialogue the influence of rousseauism on creative works by G. Kvitka-Osnovianenko, O. Goldsmith, L. Sterne is explored. The comparative analysis of the problems of creation by G. Kvitka-Osnovianenko, O. Goldsmith, L. Sterne was made for the display of correlation between their ideas and the creative inheritance of the French philosopher and writer J.-J. Rousseau. In the work the attempt of the use of the term of «prerousseauism» is carried out on determination of those «before-Rousseau» philosophical, pedagogical, religious, political ideas and which were afterwards transformed in the original conception of the French philosopher. In the context of prerousseauism the typical characteristics of «natural man», which are artistically represented in the feminine figure of *Pamela* by S. Richardson, are analysed in typological comparison with the figures of J.-J. Rousseau. The basic typical characteristics of character of «natural man» in interpretation of J.-J. Rousseau and typological analogies and differences of the model of «natural man» are found out in works by G. Kvitka-Osnovianenko, S. Richardson, O. Goldsmith, L. Sterne.

In the work the specific of interpretation in Ukrainian and foreign literary criticism of psychological creative works by G. Kvitka-Osnovianenko and L. Sterne is outlined. Two forms of psychological analysis in sentimentalist works are explored — exterventive and interventive, with accenting of attention on the first as distinctly dominant. Such kinds of portraits as impressive, expressive and passport portraits prevail in creation of Ukrainian and English writers. In sentimentalist works by G. Kvitka-Osnovianenko, S. Richardson, L. Sterne an internal monologue serves as an important mean of depicting of the

perceptible world of sentimental hero (heroine). All the writers use monologues-emotion, monologues-sense and monologues-reflection.

In the dissertation the psychological analogies in the display of collective unconscious in the texts are determined at archetypal level. The Christian moral and sensuality of characters of sentimentalists are examined through the prism of artistic embodiment of archetypes. There is general for Ukrainian and English writers that the devotion of their figures is distinctly marked by moral didacticism.

In the dissertation parodying of novels of sentiment as a type of literary criticism is considered in the creation by G. Kvitka-Osnovianenko and L. Sterne. It is marked in the work that the presence of such parodying is not the evidence of that the creative works by the writers needs to be examined out of the context of a literary paradigm of sentimentalism. Ridiculing the traditional canon of sentimentalism the writers tried to confirm their own visions of sentimentalism as a system with the purpose of updating the literary trend by means of parodying of the sentimental novel.

It is marked in the work that the setting of sentimentalist works by G. Kvitka-Osnovianenko, S. Richardson, O. Goldsmith, L. Sterne it is possible to define as idyllic (for M. Bakhtin's conception). The space model is polytoposic: sentimentalist works by the Ukrainian and English writers are characterized by prevailing of psychological space (space of experiencing) above closed (G. Kvitka-Osnovianenko, S. Richardson) and geographical (L. Sterne, O. Goldsmith) ones. Polytoposic space of works is peculiar to the opposition of two contrary poles — the urban topos and the rural topos. The important part in the time-and-space organization is acted by the use of social-historical time, by means of which the writers create the illusion of authenticity of sentimentalist works.

Comparative-typological research of prose by G. Kvitka-Osnovianenko and L. Sterne gives ponderable grounds for attributing their prose to sentimentalism. Comparative analysis of prose by G. Kvitka-Osnovianenko, S. Richardson, O. Goldsmith, L. Sterne confirms typological cognation of Ukrainian and English sentimentalism.

Key words: sentimentalism, «natural man», psychologism, archetype, parodying, idyllic setting, comparative typology.